

О.О. СЕРДЮК

канд. соц. наук

Національний університет внутрішніх справ

УДК 364.272:159.9.019.4

ПЕРША ПРОБА НАРКОТИЧНИХ РЕЧОВИН ЯК ЗАКОНОМІРНІСТЬ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ

Розглянуто закономірності першої спроби наркотичних речовин; вивчено фактори ризику та антиризик-у спроби наркотиків. Проведено аналіз соціально-територіальної локалізації першої спроби наркотиків та факторів її ініціації; проаналізовано причини, які утримують від проби наркотиків, досліджено її мотивацію.

Першу пробу наркотиків та інших адиктивних речовин можна розглядати і як самостійну закономірність адиктивної поведінки, і як групу закономірностей, що відбивають різноманітні аспекти першого знайомства з цим класом хімічних речовин. Серед цих закономірностей ми, в першу чергу, виявили фіксацію віку першої проби алкоголю і тютюну на більш ранніх вікових проміжках, ніж наркотиків. Так, у ході моніторингових опитувань учнівської молоді, що здійснюються Національним університетом внутрішніх справ [1, с.93-102], у 2001 р. на питання "Існує багато наркотичних і психоактивних речовин. Які з них Ви пробували й у якому віці перший раз?" респонденти дали відповіді для кожної з адиктивних речовин (табл.1). Але для зручності аналізу ми перерахували ці дані для трьох класів адиктивних речовин - алкоголю, тютюну і наркотиків (рис.1). Видно, що основна маса молоді вперше пробує алкоголь і тютюн із 12-13 до 14-15 років, а наркотики з 14-15 до 16-17 років - крива віку перших проб наркотиків зсунута приблизно на 2 роки вперед. Це говорить про те, що діти спочатку експериментують із традиційними адиктивними речовинами - алкоголем і тютюном, а потім із наркотиками.

Фіксацію віку першої проби алкоголю і тютюну на

більш ранніх вікових проміжках, ніж наркотиків, на нашу думку, варто використовувати при побудові шкільних превентивних програм. Крім того, варто враховувати, що після 20 років перні проби адиктивних речовин практично не відбуваються.

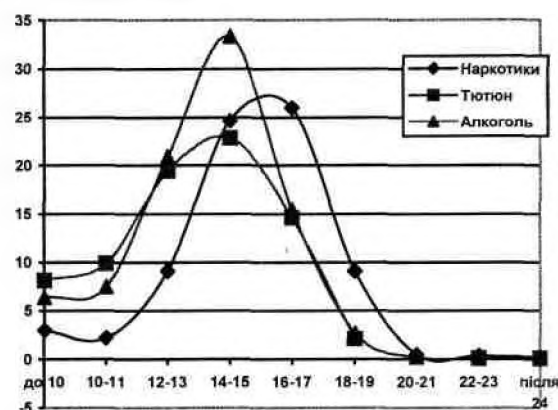

Рисунок 1 - Розподіл віку першої проби наркотиків, алкоголю і тютюну

Таблиця 1 - Процентний розподіл відповідей на запитання: Існує багато наркотичних і психоактивних речовин. Які з них Ви вживали і в якому віці перший раз?

Наркотичні і психоактивні речовини	Вживали	Менш 10 років	10-11	12-13	14-15	16-17	18-19	20-21	22-23	24 і більше
Тютюн (сигарети)	77,2	8,2	9,9	19,4	22,8	14,6	2,1		0,1	0,1
Алкоголь	86,6	6,4	7,5	20,9	33,3	15,4	2,7	0,2	0,1	0,1
Препарати конопель: травка, маріхуана, драп, план, анапа, дядя, гашиш...	33,5	0,5	0,3	2,8	12,3	13,6	3,8	0,2		
Опіати медичні: морфін, омнопон, промедол, фентаніл	1,9	0,2		0,2	0,7	0,8				

Трамадол, трамалгін	4,8	0,1	0,2	0,3	1,7	1,5	1,0			
Опійні кустарні: ханка, черняшка, солома, пирево,	1,4	0,2	0,1	0,2	0,2	0,1	0,5		0,1	
Героїн	0,4			0,1		0,2	0,1			
Кокаїн, крек	0,6			0,1	0,1	0,2	0,2			
Чифір	9,2	0,1	0,5	1,3	3,4	2,7	1,0	0,1		0,1
Перевітін (вінт)	1,1			0,1	0,2	0,6	0,2			
Амфетамін, фенамін, метаамфетамін	0,7		0,1	0,1		0,5				
Ефект, Кошдакт та ін.	0,8	0,2	0,1	0,2	0,2	0,1				
Ефедрон (мулька, джеф)	0,4	0,1		0,1		0,1	0,1			
Транквілізатори: сібазон, раледорм, мепробомат та ін.	1,2			0,2	0,3	0,3	0,4			
Барбітурати: люмінал, барбаміл, етамінал натрію	0,4			0,2	0,1		0,1			
Кетамін (каліпсол)	0,3			0,1	0,1	0,1				
Оксібутірат натрію (чандрікі)	0,2			0,1						0,1
Інгалянти: клей, розчинники, бензин, ацетон та ін.	3,1	0,2	0,3	0,9	0,9	0,4	0,3	0,1		
Циклодол	0,8			0,1	0,4	0,3				
Тарен	4,5	0,2	0,1	0,5	1,4	1,9	0,3		0,1	
Димедрол	4,4	0,4	0,3	0,7	1,2	1,1	0,7			
ЛСД (LSD, маркі), псілоцибін, мескалін, DMT	1,1	0,2		0,1	0,4	0,2		0,1	0,1	
Гриби, галюциногени місцевого походження	0,4	0,2	0,1	0,1						
Фенциклідін (PSP)	0,4	0,1		0,2			0,1			
Екстазі (MDMA, Е, ХТС)	1,3	0,1		0,3	0,2	0,5	0,1		0,1	
Інші наркотики, психоактивні речовини	2,2	0,2	0,1	0,1	0,8	0,8	0,2			

До інших закономірностей першої проби відносяться її локалізація в місцях основного проведення вільного часу, її спонтанність та ініціація соціальним оточенням. Щодо тих, хто вчинив першу пробу наркотику, необхідно відзначити, що в 20,9 % випадків це планувалося респондентами, а в 79,1 % усе відбулося спонтанно. На питання "Де це відбувалося?" були отримані такі відповіді: "На вулиці, на подвір'ї, у під'їзді" - 40,6 %; "На дискотеці, у клубі, у кафе" - 23,5 %; "На відпочинку, під час канікул" - 13,8 %; "Вдома у друга (друзів, подруги)" - 11,2 %; "У себе вдома" - 10,4 %; "У школі" - 0,6 %. Необхідно відзначити, що більший відсоток дівчат, ніж юнаків здійснили першу пробу вдома, у себе або друзів, а в інших випадках різниця між статями в перевазі місць для першої проби практично відсутня. На питання "Від кого виходила ініціатива Вашої першої проби наркотику?" більшість відповілі - "Від членів моєї компанії" (43,7 %) і "Від мене" (39,1 %), менша кількість респондентів уперше спробувала наркотики з ініціативи "близького друга або родича" (9,4 %) і зовсім мало респондентів відповіли, що ініціатива першої проби виходила "Від малознайомих і випадкових людей" (4,1 %) і "Від мого хлопця (дівчини)" (3,7 %). Остання альтернатива більш властива дівчатам (у 75 % випадків), в інших випадках відповіді розподілилися між статями приблизно порівну.

Слід зазначити, що серед тих, хто відповів на запитання про ініціативу першої проби наркотику "Від мене", усього в 30,1 % випадків це планувалося й у 69,1 % ви-

дків відбулося спонтанно. Ким би не була ініційована перша проба наркотику, і де б це не відбувалося, у 70-90 % випадків це відбувається спонтанно. Крім того, від кого б не виходила ініціатива першої проби наркотику, це відбувається в основному на подвір'ї, на вулиці, у під'їзді. Серед тих, хто здійснив першу пробу в себе вдома, у 70,9 % випадків ініціатива виходила від самого респондента. Серед тих, хто здійснили першу пробу наркотиків на дискотеці, у клубі і на відпочинку, біля 40 % зробили це за своєю ініціативою і такий же відсоток з ініціативи своєї компанії. У випадках, коли перша проба відбувалася вдома в друзів або на вулиці, на подвір'ї, у під'їзді, біля 30 % зробили це за своєю ініціативою і біля 50 % з ініціативи своєї компанії. З цього можна зробити висновок, що більшість перших проб наркотиків здійснюються спонтанно, у місцях, де підлітки проводять вільний час, і ініціюється їхнім соціальним оточенням.

На наш погляд, важливою закономірністю є превалювання серед причин, які утримали від проби наркотику, сформованої власної думки, інтересів і життєвої позиції, а також побоювання за своє здоров'я (табл.2). Ця закономірність свідчить про необхідність зосередити увагу при проведенні профілактичних заходів на формуванні так званих навичок соціальної компетентності, власної думки з приводу наркотиків і їхнього споживання, а також на максимально повному інформуванні про наркотики і наслідки їхнього вживання (унікаючи недостовірної і перекрученої інформації). Крім того, зовнішні чинники -

страх перед батьками, вчителями і правоохоронними органами - виявилися малозначущими для респондентів. Отже, основну увагу слід зосередити на внутрішніх,

суб'єктивних чинниках, які перешкоджають поширенню наркотизму.

Таблиця 2 - Процентний розподіл позитивних відповідей на питання "Якщо у Вас була можливість проби наркотиків, і Ви їх не спробували, то що Вас утримало?"

У мене є своя думка і своя життєва позиція	38,9
Мені цікаво жити і без наркотиків	32,9
Острах стати залежним	25,6
Страх за своє здоров'я	24,6
Острах зараження інфекційним захворюванням	4,8
Думка авторитетних для мене людей	3,9
Острах, що дізнаються батьки або вчителі	2,8
Острах перед правоохоронними органами	2,6
Фінансові труднощі	2,6
Інші чинники	5,9

Остаточно доповнює картину першої проби наркотиків опис закономірностей її мотивації (табл.3). Ми виявили, що серед мотивів першої проби наркотиків домінує психологічна мотивація: цікавість, бажання випробувати нові, приємні відчуття, постачені виправданнями, що "у житті треба спробувати все, тим більше що в будь-який момент можна зупинитися". Також високу значущість мають субмісивні мотиви - підпорядкування тиску соціального оточення.

Добре видно різницю в оцінці мотивації першої проби наркотиків між тими, хто її здійснив і тими, хто від неї утримався. Для респондентів, які спробували наркотики, більш вагомими мотивами виявилися психологічні мотиви

(гедоністичні, гіперактивації поведінки й атарактичні) і субмісивні мотиви. Соціальна мотивація виявилася менш значимою, а мотиви відсутності внутрішнього і зовнішнього контролю найменш вагомими при вчиненні перших проб наркотиків, що узгоджується з даними інших дослідників [2]. Це говорить про необхідність зосередити увагу при профілактиці наркотизму на внутрішніх чинниках "захисту" і своєчасному інформуванні про реальні властивості наркотиків і небезпеки їхнього вживання, щоб уникнути формування шкідливих міфів і стереотипів, таких як "У житті треба спробувати все" і "Зупинитися можна в будь-який момент".

Таблиця 3 - Процентний розподіл відповідей на питання "Якщо Ви пробували наркотики, то що Вас спонукало зробити це вперше? Якщо Ви не пробували наркотики, то що, на Ваш погляд, спонукає молодих людей робити це вперше?"

Мотив першої проби	Пробували	Не пробували
Цікавість - у житті треба спробувати все, тим більше, що можна в будь-який момент зупинитися.	48,3	42,8
Бажання випробувати приємні, незвичні відчуття.	40,6	48,6
Вплив друзів, компанії, наволегливі пропозиції приятелів.	36,1	69,0
Бажання позбутися неприємних переживань, думок, заглушити їх.	22,2	43,1
Бажання полішити свій стан, підвищити активність і настрій.	21,5	24,4
Прагнення стати "своїм" у компанії.	9,7	34,5
"Як усі, так і я".	9,0	21,3
Це модно, престижно в молодіжному середовищі.	6,3	16,0
Невміння контролювати себе.	5,9	24,1
Відсутність зовнішнього контролю дорослих.	5,2	14,0
Інше.	11,5	8,7

Ми розглядаємо першу пробу наркотиків не тільки як групу закономірностей, але і як самостійну закономірність адиктивної поведінки. Аналіз біографічних інтерв'ю з залежними від наркотичних речовин дозволив виявити закономірності в долях опитуваних, типові причинно-наслідкові ланцюжки подій, а також виділити деякі типові долі наркоманів. Так, при виявленні життєвого шляху нар-

команів методом поглибленого структурованого біографічного інтерв'ю у рамках міжнародного науково-дослідницького проекту "Динаміка та соціокультурний механізм поширення наркотиків серед молоді в післявоєнний період" [3, с.84-129], момент першої проби наркотиків (як "легких", так і "важких") виступав закономірним етапом так званої "кар'єри наркомана". Респонденти від-

значать, що перша проба - це завжди незапланований випадок, завжди поступка своєму бажанню, цікавості, або настійним пропозиціям інших. Залучення до наркотиків відбувається завжди через соціальні зв'язки, через компанію друзів. Всі респонденти вперше спробували наркотики в компанії. Ось кілька прикладів з наших спостережень.

Респондент: чоловік, 27 років. Розповів, що у 18 років, коли він перебував у невеличкій компанії (3-4 чол.) за місцем проживання, йому запропонували покурити траву як альтернативу горілки. Спробував, тому що "цікаво було". У 27 років відбулася перша проба "черняхи", яку приготував і запропонував знайомий. Останній зробив укол. Була потреба розслабитися, робив це "заради інтересу", прогнав "іншого стривання, світовідчуження".

Чоловік, 29 років: У 17 років уперше спробував промисел, що запропонував приятель. Спробував тому, що "цікаво було" випробувати ті відчуття, про які розповідав приятель. У результаті - 1 місяць "на системі". У 18 років (до армії) - вколов опій, у компанії того ж приятеля. Укол робив сам.

Чоловік, 35 років: "Сп'янілий свободою", напився, зняв двох дівчат, привів їх до двоюрідного брата додому, хотів продовжити розваги за наявності програмою. Проте, брат за цей час, поки я відбував ув'язнення, приохотився до наркотиків, і вже "міцно сидів у системі". У той вечір удома були брат, його дівчина і приятель, які також сиділи в системі. Вони варили "черняху". Брат запропонував спробувати - погодився. Пішов на кухню, де брат йому зробив укол. Сподобалося - "кайфону".

Жінка, 31 рік: "Через піярок спробувала калотися сама. Пам'ятаю, що захотілося спробувати самій того, без чого не може чоловік".

У цих уривках відбита загальна суть моменту першої проби: різні долі і життєві обставини людей сходяться в одній "точці", де сукупність зовнішніх і внутрішніх умов призводить до проби наркотику. Як сказав один із респондентів, "відбувся збіг обставин". Слідом за пробую, практично всі респонденти пройшли етап тривалої наркотизації, і самий момент звикання вони не пам'ятають. Як правило, респонденти не пам'ятають чітко й етап життя від першої проби до усвідомлення себе залежним. У них аж

до перших "ломок" було присутнє переконання, що можна вживати наркотики, контролюючи себе, що "можна зістрибнути в будь-який момент".

Респонденти у своїх розповідях чітко розділяють своє життя на "до проби" і "після проби" наркотиків, а також пробу "легких" і "важких" наркотиків. Респонденти з достатньо тривалим "стажем" наркотизації співвідносять свою долю з моментом першої проби, повертаючись до нього як до поворотного моменту свого життя. Це виявляється в переконанні практично всіх респондентів у тому, що, якщо людина спробувала хоч раз у своєму житті наркотик, то вона рано або пізно зробить це знову. Більшість респондентів говорила про те, що "опій уміє чекати", не можна "стерти що смужечку в мозку" і забути відчуття наркотичного сп'яніння. У цілому життя всіх респондентів після проби "важкого" наркотику протікало "за одним сценарієм". При цьому розходжень у подальших долях наркоманів не виявилось. Після остаточного розвитку залежності життя респондентів перетворювалося на чергу періодів, коли вони "зіскакували" і знову "прямували", лікувалися від наркотичної залежності та знову поверталися до наркотиків.

Отже, це свідчить про необхідність зосередити увагу в превентивній роботі на недопущення прийому наркотику, формування навичок відмови від пропозицій його спробувати, а також формування чіткої життєвої позиції у відношенні наркотиків і психотропних речовин, яка б виключала цілком їхнє споживання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рущенко І.П. Профилактика наркомании: организационные и методические аспекты: Монография. - Харьков: Финарт, 2002. - 370 с.
2. Кудрявцев В.Н. Причины правонарушений. - М.: Наука, 1976. - 247 с.
3. Молодежь и наркотики (социология наркотизма) / Под ред. В.А. Соболева В.А., И.П. Рущенко. - Харьков: Торсинг, 2000. - 432 с.

Надійшла до редколегії 17.03.2004

СЕРДЮК А.А. ПЕРВАЯ ПРОБА НАРКОТИЧЕСКИХ ВЕЩЕСТВ КАК ЗАКОНОМЕРНОСТЬ АДДИКТИВНОГО ПОВЕДЕНИЯ

Рассмотрены закономерности первой пробы наркотических веществ; изучены факторы риска и антириска пробы наркотиков. Проведен анализ социально-территориальной локализации первой пробы наркотиков и факторов ее инициации; проанализированы причины удерживающие от пробы наркотиков, исследована ее мотивация.

SERDYUK A.A. THE FIRST TEST OF DRUGS AS A REGULARITY OF ADDICTIVE BEHAVIOUR

Laws of the first test of narcotic substances are considered; risk factors and antirisk of test of drugs are investigated. The analysis social-territorial localization of first drug test and factors of its initiation are analyzed; the reasons holding from test of drugs are analyzed, its motivation is investigated.

До 1 грудня 2004 року триває оголошений редколегією журналу "Право і безпека" конкурс монографічних видань "Юристика-2004"